

פעמים

123-122

מעברים והגירה במאה העשרים

העורך: אבריאל ברילב
עורך משנה: מיכאל גלצר
מזכיר המערכת: יאיר עדיאל

מכון בן-צבי לחקר קהילות ישראל במזרח

על העטיפה: צדוק בן דוד, שדה שחור, 2008, פלדת אל-חלד צבועה וחול
צילום: אבי חי, באדיבות האמן

הנחיות להגשת מאמרים:

יש להעביר מאמרים בעברית, שאורכם עד 10,000 מילים, ולצרף:
שם מלא של המחבר/ת; עיסוק מחקרי ושיוך אקדמי; כתובת דואר,
דוא"ל ומספרי טלפון; וכן תקציר של המאמר בעברית ובאנגלית
(כחמישים מילים).

מאמרים יוגשו בשיטת הפניות הנהוגה ב'פעמים': הפניות יובאו
בהערות שוליים על ידי 'קיצור', דהיינו בציון שם משפחה ומספרי
עמודים בלבד. אם למחבר יש יותר מפרסום אחד, תובא לאחר שם
המשפחה מילה מרכזית מכותר הפרסום. רשימת הקיצורים המלאה
תבוא בסוף המאמר, ובה יופיעו הפרטים הביבליוגרפיים המלאים,
כולל השמות הפרטיים של המחברים.

5	.....	הפעם בפעמים	
	ממפרץ סלוניקי למפרץ עכו: פרק בקורותיהם של		שי שרוגו
9	.....	דייגים עבריים בין שתי מלחמות העולם	
	מפגשים באריתראה ובאתיופיה: יהודי תימן ועדן,		בת־ציון עראקי קלורמן
41	.....	מיעוט בתוך מיעוט בשלטון הקולוניאלי האיטלקי	
65	.....	אוסף ידיד: סיפורו של אוסף - סיפורה של קהילה	רחל צרפתי
	המסורתיות המזרחית במבט פוסט־אורתודוקסי:		נסים ליאון
89	.....	מדתיות שבורה לחילוניות שנקטעה?	
115	.....	מלך היהודים בקודונג'לור שבהודו	מג'ס נאראיין
		פעלים	
	פרויקט קרלה: איסוף ותיעוד של מסורות הלשון של		אופירה גמליאל
129	.....	יהודי קרלה (מלבאר)	
154	.....	כינוס בין־לאומי: יהודי המזרח במערב	
		תעודה	
155	.....	יומן הפרעות בעדן תש"ח (1947) לנסים דמתי	נסים בנימין גמליאלי
	תכנית החלוקה של ארץ־ישראל (1937) באספקלריה		משה עובדיה
177	.....	של הרב יעקב משה טולידאנו	
		דמויות	
	תיווך תרבותי: אברהם שרוני מן המודיעין הצבאי		נחם אילן
193	.....	אל המילון הערבי-עברי	
		לזכרם	
213	.....	חיים ביינארט	יום טוב עסיס
218	.....	מאיר בניהו	יהודה ליבס
222	.....	ג'ני לבל	יצחק בצלאל

225	. פרס יצחק בן־צבי לשנת תשס"ח לד"ר יצחק בצלאל .
227	. פרס יצחק בן־צבי לשנת תש"ע לד"ר רות קמחי . . . . .
229	. . . . . ספרים-סיקורות

רוב המאמרים בחוברת כפולה זו של פעמים עוסקים במעברים ובהגירה בקהילות ישראל במזרח במאה העשרים. פותח את החוברת מאמרו של שי סרוגו על דייגים עבריים מסלונקי. בראשית שנת 1925 התיישבו בעיר עכו כמה עשרות דייגים סלונקאים, במטרה לפתח משק דיג עצמאי-עברי בארץ-ישראל. הייתה זו הגירה משמעותית ראשונה של ציבור דייגים מעיר הולדתם זה מאות בשנים. שי סרוגו בוחן את הגורמים שערערו מן היסוד את העצמה היהודית במלאכת הדיג בסלונקי, ושדחפו לבסוף להחלטה הדרמטית להגר. בראש ובראשונה הוא מנתח את השפעתם של אירועים פוליטיים בתחום המדיני (מעבר משלטון עות'מאני לריבונות יוונית בסלונקי) והעירוני-הכלכלי (יישובה של העיר באלפי דייגים יוונים, פליטי אנטוליה, והשפעתם ההרסנית בשוק העבודה).

הערכת הצלחת קליטתם של הדייגים בעכו איננה חד-משמעית. מבחינה מקצועית הם נאחזו על נקלה בעבודות הים, ואולם שורה של גורמים הכשילו בסופו של דבר את המפעל: צורכי הקיום הבסיסיים היו מרובים מכדי שענף הדיג לבדו יוכל למלאם; לא ניתן סיוע ממשי מצד הממסד הארץ-ישראלי והסלונקאי; והקהילה נותרה מסוגרת ולא התערתה בסביבה העירונית, ואף לא נקשרו קשרים בינה לבין הדייגים חברי קבוצת 'הכובש' שהתיישבו בעיר. וכך עם התפשטותם של מאורעות תרפ"ט לעכו כלו כל הקצין ונסתם הגולל על המפעל. ד"ר שי סרוגו מלמד במחלקה ללימודים הומניסטיים ואמנויות בטכניון בחיפה. ssrugo@gmail.com

לאחר שכבשו הבריטים את ערן בשנת 1839 חוזקה הקהילה היהודית המקומית על ידי מהגרים יהודים מאזורים אחרים בתימן ועל ידי יהודים שבאו לערן ממדינות אחרות במזרח התיכון. כמה מיהודי ערן, רובם נתינים בריטים, השתתפו ברשת הסחר הבריטית-היהודית, הרחיבו אותה למזרח אפריקה, בעיקר לאתיופיה ולאריתראה, והקימו שם תחנות מסחר. מסוף המאה

התשע עשרה הצטרפו יהודים מתימן ליישובי הערבים באפריקה. בתציון עראקי קלורמן משווה במאמרה את מניעי ההגירה של יהודי עדן ויהודי תימן לאפריקה ואת מעמדם הכלכלי והחברתי של בני שתי הקבוצות בתקופת השלטון הקולוניאלי האיטלקי באריתראה, שהחל בשנות השמונים של המאה התשע עשרה. היא אף דנה ביחסים בין שתי הקבוצות וטוענת שאלה היו תלויים במעמדה של כל אחת מהן בסדר הקולוניאלי ובצורך לקיים חיי קהילה ודת. אמנם בני שתי הקבוצות התייחסו למוצא יהודי תימני משותף והשתתפו באותם מוסדות קהילתיים – אך מתברר כי שיקולים חברתיים וכלכליים גברו על האתניות והדת, ובני שתי הקבוצות פיתחו זהויות נפרדות.

ד"ר בתציון עראקי קלורמן היא ראש המחלקה להיסטוריה, פילוסופיה ומדעי היהדות באוניברסיטה הפתוחה ועורכת משותפת של כתב־העת 'המזרח החדש'. bater@openu.ac.il

מאמרה של רחל צרפתי עוסק בתיעוד תשמישי הקדושה שבאוסף ידיד שבמוזיאון ישראל. המחברת מאפיינת את תשמישי הקדושה, שמוצאם ממצרים בעת החדשה, ומציעה זיהוי אפשרי של בית הכנסת בקהיר שבו שימשו בעבר. מחקר של פריטי האוסף חושף את תמונת קהילת יהודי מצרים ואת התמורות מרחיקות הלכת שחלו בה מסוף המאה התשע עשרה ועד אמצע המאה העשרים. חפצי האוסף והכתובות שעליהם משקפים את יחסם ההלכתי של רבני מצרים לתשמישי הקדושה, את השגשוג הכלכלי של בני הקהילה ואת האירועים ההיסטוריים שהביאו בסופו של דבר להעברת האוסף מקהיר לישראל.

רחל צרפתי היא תלמידת מחקר בחוג להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטת תל־אביב ואוצרת במחלקה לאמנות יהודית במוזיאון ישראל. rachels@imj.org.il

ביסוד מאמרו של נסים ליאון עומדת טענה פוסט-אורתודוקסית שיש לבחון באופן ביקורתי את הקטגוריות השכיחות שבהן אנו משתמשים למיפוי ולקטגוריזציה של המציאות הדתית/החילונית ביהדות הישראלית. מקרה בולט בהקשר זה הוא המסורתיות המזרחית. המסורתיות המזרחית מתוארת לרוב בקנה מידה אורתודוקסי כהתנהגות דתית או חילונית חצויה וחלקית. תיאור זה, השגור בשיח הציבורי בישראל, תופס את המסורתיות המזרחית כביטוי לדתיות/חילונית – וכאמור אין זה ברור – חלשה ושכירה, חסרת שורשים ועומק, סיטואציונית וזמנית, שספק אם תימשך לאורך זמן. מנגד ניתוח פוסט-אורתודוקסי יביא בחשבון את רקע התרבות הדתית הכללית שהקיפה את יהודי המזרח, אשר עמה התחככו מאות בשנים, ואשר להשפעותיה מקום לא רק בפולחן ובצליל אלא גם במזג הדתי או החילוני – תרבות האסלאם. גישה זו פותחת אפשרות לראות במסורתיות המזרחית גרסה יהודית לא מערבית הקרובה הן לדרך שבה התקיימה דת בעולם האסלאם והן לתגובה המוסלמית על החילונית המודרנית. דיון בכיוון זה גם יקדם אותנו לדעת המחבר צעד נוסף בהבנת המובחנות האתנית של המסורתיות המזרחית בישראל שעל סף העשור השביעי למדינה ועמידותה. ד"ר נסים ליאון מלמד במחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטת בר-אילן.

nissimnu@bezeqint.net

מאמרו של מג"ס נאראינן מספר על לוחות נחושת ועליהם כתב זכויות שהעניק מלך קרלה שבהודו למנהיג היהודי יוסף רבן בשנת 1000 לסה"נ. המחבר מציג את הרקע החברתי והפוליטי להענקת כתבי זכויות למנהיגים דתיים באזור באותה תקופה. בדומה לכינויו של המנהיג הנוצרי, כונה יוסף רבן 'מלך היהודים'. פרופ' מג"ס נאראינן הוא פרופ' אמריטוס במחלקה להיסטוריה באוניברסיטת קליקוט שבקרלה ולשעבר ראש המועצה היהודית לחקר ההיסטוריה.

במדור 'פעלים' ד"ר אופירה גמליאל מתארת את פרויקט קרלה, המתמקד באיסוף ובתיעוד של מסורות הלשון של יהודי קרלה (מלֵבָאר). ophgamliel@yahoo.com. כמו כן מובאים פרטים באשר לכינוס יהודי המזרח במערב: ממזרח שמש ועד מבואו, אשר מתקיים בזיקה לחוברת זו.

במדור 'תעודה' אנו מפרסמים מאמר מעזבונו של נסים בנימין גמליאלי ז"ל, המציג את יומנו של נסים דמתי המתאר את הפרעות שהתחוללו בעדן בשנת תש"ח (1947). בתעודה נוספת מביא משה עובדיה את דבריו של הרב יעקב משה טולידאנו על תכנית החלוקה של ארץ־ישראל משנת 1937.

אנו פותחים בחוברת זו מדור חדש, 'דמויות', ובמסגרתו מציג הפעם פרופ' נחם אילן את דמותו של אברהם שרוני, אישיות מרכזית בהוראת הערבית בישראל. anilan@zahav.net.il

חידוש נוסף בחוברת הוא הוספת כתובות הדואר האלקטרוני של המחברים שהסכימו לכך במסגרת 'הפעם בפעמים'. כך יוכלו הקוראים לשלוח תגובות ישירות אל המחברים.

עוד בחוברת שלושה מאמרי זיכרון: לזכרו של פרופ' חיים ביינארט מאת פרופ' יום טוב עסיס, לזכרו של פרופ' מאיר בניהו מאת פרופ' יהודה ליבס ולזכרה של ג'ני לבל מאת ד"ר יצחק בצלאל. כמו כן מתפרסמים נימוקי השופטים להענקת פרס יצחק בן־צבי לשנת תשס"ח לד"ר יצחק בצלאל, ולשנת תש"ע לד"ר רות קמחי, וסיקורות מאת ד"ר מיכל הלד, יוסי בריל ופרופ' נחם אילן.